

آلگوریتم کوانتومی برای تجزیه اعداد

وحیدکریمی پور- دانشکده فیزیک - دانشگاه صنعتی شریف

۱۴ بهمن ۱۴۰۴

۱ مقدمه

یک نمونه از مسائل دشوار در نظریه محاسبه، مسئله تجزیه یک عدد به عامل های اول آن است. هرگاه عددی n رقمی داشته باشیم و بخواهیم یکی از عامل های آن را پیدا کنیم، بهترین آلگوریتم های کلاسیک این کار را در زمانی از مرتبه $e^{1.9n^{1/3}(\log n)^{2/3}}$ انجام می دهند. شُر نشان داده است که با استفاده از آلگوریتم های کوانتومی می توان این مسئله را در زمان چند جمله ای و به عبارت دقیق تر از مرتبه $n^2 \log(n) \log \log(n)$ حل کرد. حل این مسئله توسط شُر^۱ علت اصلی توجه بسیار زیاد جامعه فیزیک، ریاضی و علوم کامپیوتر به کامپیوترهای کوانتومی در یک دهه اخیر بوده است. در این درس این آلگوریتم را به دقت توضیح می دهیم. آنچه را که تنها به اساس آلگوریتم کوانتومی شُر مربوط است در متن درس آورده ایم و خواننده می تواند تقریباً این آلگوریتم را با خواندن متن این درس بفهمد. اما برای فهم کامل این آلگوریتم خواندن ضمیمه این درس ضروری است. در این ضمیمه چند قضیه ابتدایی در نظریه اعداد توضیح داده شده است.

^۱Peter Shor

۲ مبنای الگوریتم شر

در این بخش نشان می دهیم که مسئله یافتن یک عامل اول از یک عدد مثل N با مسئله یافتن پریود یک تابع معین یکسان است. فرض کنید که عددی نابديهی مثل x آنچنان بیابیم که در معادله زیر صدق کند:

$$x^2 = 1 \pmod{N}. \quad (۱)$$

منظور از جواب غیر بدیهی این است که

$$x \neq 1, -1 \pmod{N}, \quad (۲)$$

یا

$$x - 1 \neq kN, \quad x + 1 \neq kN \quad (۳)$$

معنای این حرف این است که x عددی در مجموعه زیر است:

$$x \in S = \{2, 3, 4, \dots, N-2\}. \quad (۴)$$

بنابراین $x-1$ و $x+1$ هیچ فاکتوری از N را در خود ندارند. اما می دانیم که

$$x^2 - 1 = 0 \pmod{N}, \quad \text{یا} \quad (x-1)(x+1) = kN \quad (۵)$$

این معادله به این معناست که N حاصلضرب $(x-1)(x+1)$ را می شمارد یعنی

$$N \mid (x-1)(x+1), \quad (۶)$$

یا به عبارت دیگر معنایش این است که N فاکتوری از $(x-1)(x+1)$ است و حال آنکه می دانیم فاکتوری از هیچکدام به تنهایی نیست. تنها راهی که چنین چیزی ممکن شده باشد این است که بخشی از فاکتورهای N در $x-1$ و بخشی دیگر در $x+1$ قرار گرفته است. بنابراین می توانیم با محاسبه بزرگترین مقسوم علیه مشترک N با $x-1$ یا با $x+1$ به این عامل یا فاکتور مشترک دست پیدا کنیم. یعنی فاکتوری که در جستجوی آنیم با محاسبه $\gcd(N, x \pm 1)$ ^۲ بدست می آید. اما پیدا کردن بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد، الگوریتمی ساده و چند جمله ای دارد که بیش از دو هزار و پانصد سال پیش توسط اقلیدس کشف شده است.

^۲Greatest Common Divisor

■ مثال ۱: فرض کنید که $N = 15$ و $x = 4$. در این صورت داریم

$$x^2 = 16 = 1 \pmod{15}. \quad (۷)$$

ضمناً $x - 1 = 3$ و $x + 1 = 5$ مضرب هایی از 15 نیستند. از رابطه بالا نتیجه می گیریم که 15 حاصلضرب 3×5 را می شمارد، بدون اینکه 3 یا 5 را بشمارد. این تنها وقتی ممکن است که 15 با 3 یا 5 عامل مشترک داشته باشد.

■ مثال ۲: فرض کنید که $N = 115$ و $x = 24$. در این صورت داریم

$$x^2 = 576 = 1 \pmod{115}. \quad (۸)$$

ضمناً $x - 1 = 23$ و $x + 1 = 25$ مضرب هایی از 115 نیستند. از رابطه بالا نتیجه می گیریم که 115 حاصلضرب 23×5 را می شمارد، بدون اینکه 25 یا 23 را بشمارد. این تنها وقتی ممکن است که 115 با 23 یا 25 عامل مشترک داشته باشد.

پس از این کار براحتی می توانیم عامل مشترک دو عدد N و $x - 1$ یا $x + 1$ را پیدا کنیم. یک الگوریتم که به نام الگوریتم اقلیدس مشهور است بزرگترین مقسوم علیه مشترک این دو عدد را بسادگی و در زمان چند جمله ای پیدا می کند.

بنابراین مسئله پیدا کردن یک عامل از عدد N به مسئله یافتن عددی مثل x که در شرط $x^2 = 1 \pmod{N}$ صدق کند کاهش می یابد. در نگاه اول می توانیم برای حل این مسئله به ترتیب زیر اقدام کنیم. یک عدد دلخواه که نسبت به N اول است مثل Y انتخاب می کنیم. همواره می توانیم چنین عددی را در زمان چندجمله ای پیدا کنیم زیرا بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد را با الگوریتم اقلیدس می توانیم در زمان چندجمله ای محاسبه کنیم. اگر بزرگترین مقسوم علیه مشترک برابر با یک بود معلوم است که این دو عدد نسبت به هم اول هستند. ضمناً تعداد اعدادی که نسبت به یک عدد اول هستند کسر قابل ملاحظه ای از اعداد است و همیشه شانس خیلی خوبی داریم که یک عدد تصادفی که انتخاب می کنیم نسبت به N اول باشد. سپس این عدد را به توان های متوالی می رسانیم و مجموعه

$$S = \{Y, Y^2, Y^3, Y^4, \dots\} \quad (۹)$$

را بوجود می آوریم که در آن تمام این توان ها به سنج N حساب شده اند یعنی منظور از Y^i عبارت است از $Y^i \pmod{N}$. تمام این اعداد کوچکتر از N هستند و حتماً یکی از آنها برابر با 1 خواهد شد. یعنی حتماً یک r پیدا می کنیم که

$$Y^r = 1 \pmod{N}. \quad (۱۰)$$

عدد r را که کوچکترین عددی است که این خاصیت را دارد رتبه Y می خوانیم. اگر این عدد زوج باشد آنگاه خواهیم داشت

$$Y^r = Y^{2r'} = 1 \pmod{N}, \quad (11)$$

در نتیجه قرار می دهیم

$$X = Y^{r'} \quad (12)$$

و این همان عددی است که برای محاسبه فاکتور عدد N مورد استفاده ما خواهد بود.

در این جا چند نکته وجود دارد. اول این که ثابت می کنیم که واقعا رتبه r وجود دارد و کمتر از N است. دوم اینکه یک قضیه ریاضی که آن را بدون اثبات می پذیریم این است که نیمی از Y ها رتبه شان زوج است. پس اگر یک Y انتخاب کنیم احتمال این که رتبه آن زوج باشد برابر با $\frac{1}{2}$ است. اگر رتبه فرد بود یک عدد دیگر انتخاب کرده و روند را تکرار می کنیم. می توانیم بپرسیم که پس مشکل کجاست؟ پاسخ این است که محاسبه تمام اعضای مجموعه S محاسبه ای است که به صورت نمایی زمان می برد. (تصور کنید که N یک عدد ۱۰۰ رقمی باشد). الگوریتم شر^۳ دقیقاً کارش این است که این رتبه را در زمان چندجمله ای پیدا می کند.

■ **قضیه:** هرگاه Y نسبت به N اول باشد، آنگاه $1 \leq r < N$.

■ **اثبات:** مجموعه اعداد $S = \{Y^1, Y^2, Y^3, \dots, Y^{N-1}\}$ را تشکیل می دهیم که در آن همه توانها به سنج N حساب شده اند. هرگاه دو عضو این مجموعه با هم مساوی باشند که مقصود حاصل شده است. به عنوان مثال هرگاه $Y^k = Y^l$ و $k > l$ ، نتیجه می گیریم که $Y^{k-l} = 1$ که معنایش این است که مرتبه Y از N کم تر است. اگر هم که همه عناصر S با هم متفاوت باشند به معنای این است که این مجموعه دارای $N - 1$ عضو متمایز است که همگی از N کوچکترند. بنابراین عناصر مجموعه S تناظر یک به یک دارند با مجموعه $\{1, 2, \dots, N - 1\}$. یعنی اینکه حتماً یکی از اعضای S برابر با ۱ است و این به این معناست که مرتبه Y از N کوچکتر است. اول بودن عدد Y نسبت به N لازم است. به عنوان یک مثال قرار می دهیم $N = 8$ و $Y = 2$ در این صورت توان های متوالی Y مجموعه زیر را تولید خواهد کرد:

$$\{2, 4, 0, 0, 0, 0, \dots\}. \quad (13)$$

Shor Algorithm^۳

یا اگر بگیریم $Y = 3$, $N = 15$ آنگاه توان های متوالی Y مجموعه زیر را تولید خواهد کرد:

$$\{3, 9, 12, 6, 9, 3, 9, 12, 6, 9, 3, 9, 12, 6, 9, \dots\} \quad (۱۴)$$

همانطور که در ابتدا گفتیم در نظریه اعداد نشان می دهند که هرگاه یک عدد دلخواه Y که نسبت به N اول است اختیار کنیم، آنگاه احتمال آن که مرتبه آن زوج باشد برابر است با $\frac{1}{2}$. بنابراین اگر یک عدد تصادفی مثل Y اختیار کنیم و بتوانیم رتبه آن را به سنج N پیدا کنیم به احتمال ۵۰ درصد رتبه این عدد زوج خواهد بود. بنابراین مشروط بر اینکه رتبه عدد Y را بتوانیم پیدا کنیم عدد X و در نتیجه یک عامل از N را پیدا خواهیم کرد. آنچه که شُر انجام داده است ارایه یک الگوریتم برای پیدا کردن رتبه یک عدد دلخواه به سنج N است. این کار چیزی جز یک مسئله یافتن دوره تناوب^۴ نیست، زیرا هرگاه تابعی مثل تابع زیر تعریف کنیم،

$$f(l) = Y^l \mod N \quad (۱۵)$$

آنگاه

$$f(l+r) = f(l), \longrightarrow f(l+jr) = f(l) \quad j = 1, 2, 3, \dots \quad (۱۶)$$

بنابراین مسئله یافتن مرتبه عدد Y به سنج N عبارت است از پیدا کردن پرورد تابع فوق و برای و برای آن می توان الگوریتمی مثل الگوریتم سایمن با کمی پیچیدگی بیشتر به کار برد.

۳ مراحل الگوریتم شر

می توانیم مسئله را به شکل کلی تری طرح کنیم و آن اینکه هرگاه یک تابع متناوب دلخواه مثل $f: Z_N \longrightarrow Z_N$ داشته باشیم، چگونه می توانیم دوره تناوب آن را پیدا کنیم. اگر دوره تناوب این تابع r باشد چند بارمی بایست تابع را بخوانیم تا بتوانیم این دوره تناوب را پیدا کنیم؟ کمی دقت نشان می دهد که تعداد دفعات خواندن تابع از مرتبه N است. می خواهیم با استفاده از توازی کوانتومی الگوریتمی بسازیم که بتواند این دوره تناوب

^۴Finding eriodP

را با خواندن تابع به تعداد بسیار کمتری پیدا کند. روش کار بسیار شبیه به روشی است که در آگوریتم سیمون بکار برده ایم. این آگوریتم را به چند مرحله تقسیم می کنیم.

مرحله یک : حالت $|\bar{0}\rangle \otimes |\bar{0}\rangle$ را تهیه می کنیم که در آن $|\bar{0}\rangle = |0, 0, \dots, 0\rangle$ و طول هر کدام از این حالت ها چنان است که می توان یک عدد بسیار بزرگ مثل Q را در آن نوشت. فعلاً تنها فرض می کنیم که این عدد از N بزرگ تر است. این که چقدر می بایست بزرگ تر باشد در ادامه معلوم خواهد شد.

مرحله دو: با اعمال عملگرهای هادامارد حالت اول را به یک ترکیب خطی از همه اعداد 0 تا $Q - 1$ تبدیل می کنیم. بنابراین در پایان این مرحله حالت فوق تبدیل می شود به

$$|\psi_0\rangle = \frac{1}{\sqrt{Q}} \sum_{l=0}^{Q-1} |l\rangle \otimes |\bar{0}\rangle. \quad (17)$$

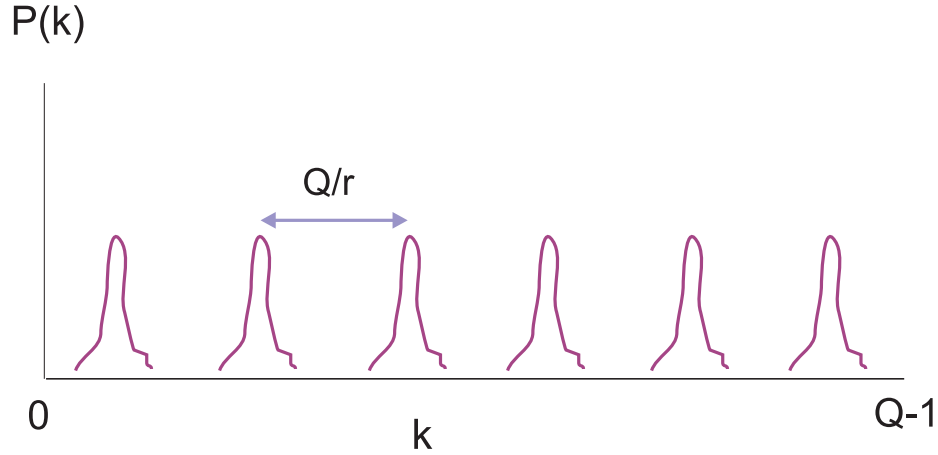
مرحله سه : حال تابع را فرامی خوانیم که حالت فوق را به حالت زیر تبدیل می کند:

$$|\psi_1\rangle = \frac{1}{\sqrt{Q}} \sum_{l=0}^{Q-1} |l\rangle \otimes |Y^l \bmod N\rangle. \quad (18)$$

مرحله چهار: روی ثبت کننده دوم یک اندازه گیری انجام می دهیم. فرض کنید که نتیجه اندازه گیری عدد $Y^{l_0} \bmod N$ باشد، در این صورت حالت ثبت کننده اول کاهش پیدامی کند به

$$|\phi\rangle = \frac{1}{\sqrt{A}} \sum_{j=0}^{A-1} |l_0 + jr\rangle \quad (19)$$

در این جا A تعداد دوره های تناوبی است که در فاصله $[0, Q - 1]$ جا می شود. بدیهی است که با اندازه گیری این حالت نمی توان عدد A و در نتیجه دوره تناوب r را بدست آورد. هم چنین با اندازه گیری ثبت کننده اول تنها یکی از اعداد $\dots, l_0 - 2r, l_0 - r, l_0, l_0 + r, l_0 + 2r, \dots$ یافته خواهند شد که با توجه به اینکه مقدار l_0 را نمی دانیم نمی توانیم از آن برای تعیین r کمک بگیریم. راهی که باقی می ماند آن است که درست مثل آگوریتم سیمون از تبدیل فوریه استفاده کنیم. این بار می بایست از تبدیل فوریه روی Z_Q استفاده کنیم. فرض می کنیم که $Q = 2^n$ و بنابراین تبدیل فوریه ما روی گروه Z_{2^n} تعریف می شود. تبدیل فوریه روی $Z_Q = Z_{2^n}$ به شکل زیر تعریف می شود:

شکل ۱: شکل تابع $P(k)$ در حالت کلی وقتی که Q/r عدد صحیحی نیست.

$$U|k\rangle = \frac{1}{\sqrt{Q}} \sum_{l=0}^{Q-1} e^{\frac{2\pi i k l}{Q}} |l\rangle. \quad (20)$$

پس از تبدیل فوریه حالت $|\phi\rangle$ به حالت زیر تبدیل می شود:

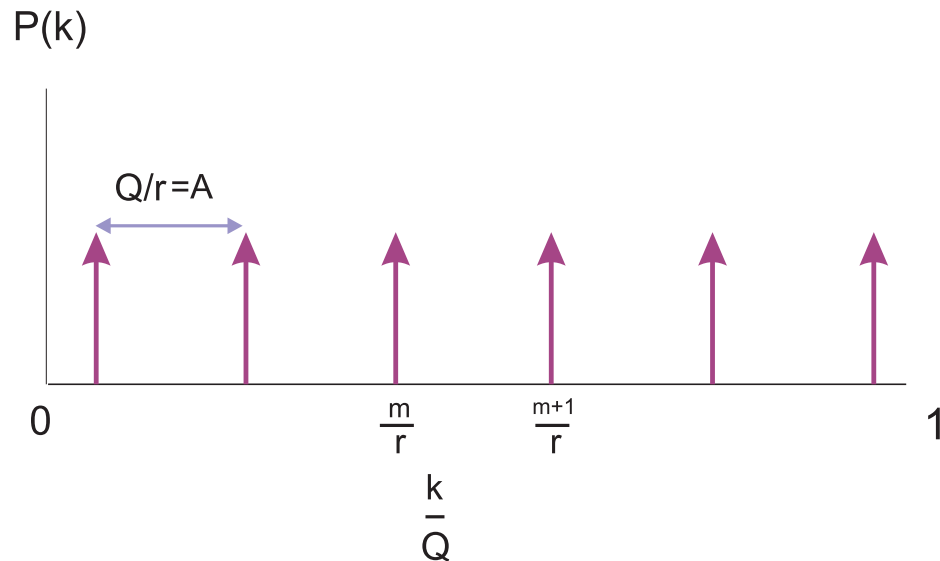
$$|\phi'\rangle = \frac{1}{\sqrt{A}} \frac{1}{\sqrt{Q}} \sum_{k=0}^{Q-1} \sum_{j=0}^{A-1} e^{\frac{2\pi i k (l_0 + jr)}{Q}} |k\rangle \quad (21)$$

مرحله پنچ: حال ثبت کننده اول را اندازه می گیریم. احتمال اینکه در این اندازه گیری مقدار k بدست آید برابر است با:

$$\begin{aligned} P(k) &= \frac{1}{QA} \left| \sum_{j=0}^{A-1} e^{\frac{2\pi i k (jr + l_0)}{Q}} \right|^2 \\ &= \frac{1}{QA} \left| \sum_{j=0}^{A-1} e^{\frac{2\pi i k jr}{Q}} \right|^2 \\ &= \frac{1}{QA} \left| \frac{1 - e^{\frac{2\pi i k r A}{Q}}}{1 - e^{\frac{2\pi i k r}{Q}}} \right|^2 = \frac{1}{QA} \left| \frac{\sin \frac{\pi k r A}{Q}}{\sin \frac{\pi k r}{Q}} \right|^2. \end{aligned} \quad (22)$$

این تابع یک تابع تقریباً پیرویدیک است که پیروید آن تقریباً برابر است با $A \approx \frac{Q}{r}$. بنابراین در فاصله $[0, Q-1]$ شکل این تابع به طور تقریب r بار تکرار می شود، شکل ۱.

مرحله شش: حال به تجزیه تحلیل نتیجه می پردازیم.

شکل ۲: شکل تابع $P(k)$ درحالتی که Q/r عدد صحیحی است. این عدد صحیح همان A است.

حالت اول: نخست حالت ساده ای را در نظر می گیریم که Q مضرب صحیحی از دوره تناوب است. در این صورت $A = \frac{Q}{r}$ و در نتیجه از رابطه ۲۲ معلوم می شود که جمع سری هندسی برابر با صفر است مگر در مواقعی که $\frac{kr}{Q}$ خود عدد صحیحی مثل m باشد که در این صورت جمع سری برابر با $\frac{1}{r} A^2 = \frac{1}{r}$ خواهد بود. بنابراین در این حالت تابع احتمال برابر است با:

$$P(k) = \frac{1}{r} \delta_{\frac{k}{Q}, \frac{m}{r}}. \quad (23)$$

تابع $P(k)$ در این حالت مطابق شکل ۲ است. این رابطه بیان می کند که در این حالت هر بار که ثبت کننده اول را اندازه بگیریم عددی بدست می آوریم که اگر آن را بر Q تقسیم کنیم کسری مثل $\frac{m}{r}$ است. به عنوان مثال اگر r برابر با ۱۰۰ باشد، در اندازه گیری ثبت کننده اول یکی از اعداد

$$\left\{ \frac{0}{100}, \frac{1}{100}, \frac{2}{100}, \frac{3}{100}, \dots, \frac{99}{100} \right\}$$

بدست خواهند آمد. مخرج این کسرها همان دوره تناوب r (در اینجا ۱۰۰) است. البته باید توجه داشت که تعدادی از کسرهای فوق مثل $\frac{2}{100}, \frac{4}{100}, \frac{5}{100}, \frac{6}{100}$ و یا مثلاً $\frac{50}{100}$ و بترتیب منجر به مخرج هایی مثل ۵۰، ۲۵، ۲۰، ۵۰ و یا ۲ می شوند که هیچ کدام دوره تناوب واقعی نیستند. نکته این است که تعداد قابل ملاحظه ای از کسرهای دیگر وجود دارند که صورت و مخرج آنها نسبت به هم اول هستند و ساده نمی شوند مثل $\frac{3}{100}, \frac{7}{100}, \frac{11}{100}, \frac{13}{100}, \frac{19}{100}$ و نظایر آن. در واقع برای اعداد بزرگ r تعداد اعداد کوچکتر از r که نسبت به آن اول هستند از مرتبه $\frac{r}{\ln r}$ است. و این

به آن معناست که در هر ۱۰۰ بار اندازه گیری، حدوداً در ۲۱ $\sim 100 \times \frac{1}{\ln 100}$ دفعه آن به اعداد ساده نشدنی برمی خوریم که مخرج آنها از همه مخرج های دیگر بزرگتر است. این مخرج ها همان دوره تناوب مورد نظر هستند.

حالت دوم: تجزیه تحلیل قبلی مربوط به یک حالت ایده آل بود که فرض کرده بودیم عدد Q مضرب صحیحی از دوره تناوب است و در نتیجه عدد A دقیقاً برابر است با $\frac{Q}{r}$. ولی چون ما دوره تناوب را از قبل نمی دانیم این فرض صحیح نیست و تنها چیزی که می دانیم آن است که جزء صحیح $\frac{Q}{r}$ برابر با A است. در این حالت k هایی که اندازه می گیریم دیگر به صورت $Q(\frac{m}{r})$ نخواهند بود و براحتی نمی توان از روی آنها r را تعیین کرد. تابع $P(k)$ در این حالت دیگر مطابق شکل ۲ مجموعه ای از توابع دلتای کرونکر در نقاط $\frac{m}{r}$ نخواهد بود. این تابع هنوز شکل پریودیک خود را حفظ می کند ولی هر تابع دلتای کرونکر کمی پهن می شود به این معنا که بجای مقادیر $\frac{m}{r}$ مقادیر کمی نزدیک نیز بدست می آیند. برای جلو رفتن دو کار می کنیم.

الف: k های خوب را k هایی تعریف می کنیم که در شرط

$$\left| \frac{k}{Q} - \frac{m}{r} \right| < \frac{1}{2Q} \quad (24)$$

صدق کنند. به عبارت بهتر این k ها تفاوتشان از $Q(\frac{m}{r})$ از $\frac{1}{2}$ کمتر است. کمی بعد نشان می دهیم که چرا این k ها k های خوب هستند. برای توضیحات بیشتر، خواننده هم چنین می تواند به ضمیمه این درس تحت عنوان کسره های مسلسل مراجعه کند. در واقع نشان خواهیم داد که باز هم می توان از این k ها دوره تناوب r را البته نه به آسانی قبل پیدا کرد. این امر در قضیه زیر بیان شده است.

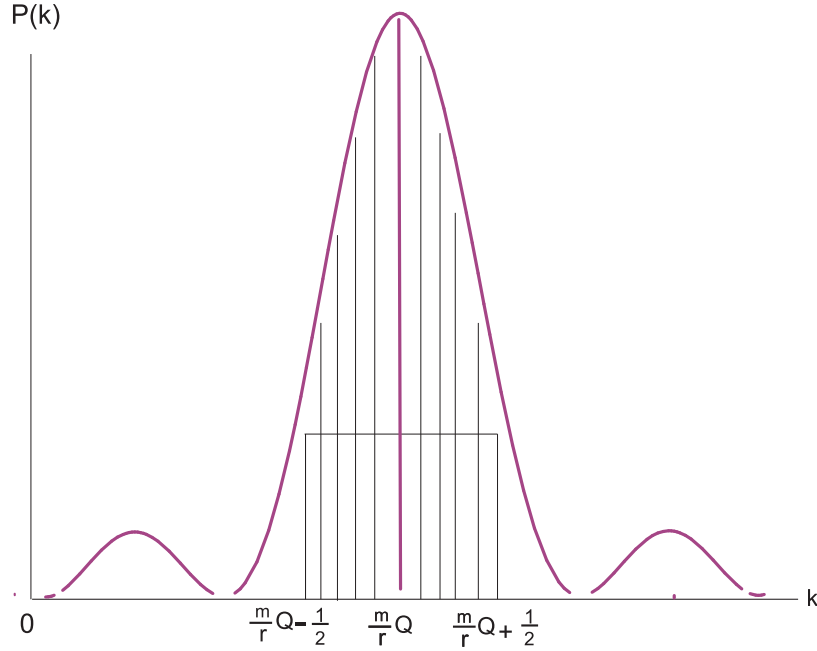
قضیه: اگر Q به اندازه کافی بزرگ باشد، کسر $\frac{k}{Q}$ را تنها به یک صورت می توان به صورت کسری با مخرج کوچکتر از N ساده کرد. اگر این کسر را به صورت $\frac{m}{r}$ بنویسیم، r همان دوره تناوب خواهد بود. (یادآوری می کنیم که r از N کوچکتر است.)

اثبات: فرض کنید که علاوه بر کسر $\frac{m}{r}$ ، کسر $\frac{m'}{r'}$ نیز در شرط ۲۴ صدق کند، یعنی داریم:

$$\left| \frac{k}{Q} - \frac{m'}{r'} \right| < \frac{1}{2Q} \quad (25)$$

در این صورت با جمع دو نامساوی فوق و استفاده از نامساوی مثلث به رابطه زیر می رسم:

$$\left| \frac{m}{r} - \frac{m'}{r'} \right| < \frac{1}{Q} \quad (26)$$

شکل ۳: شکل تابع $P(k)$ در نزدیکی یکی از نقاط $k = \frac{mQ}{r}$. شکل کامل تکراری از این منحنی است و تعداد تکرارها نیز $A \approx \frac{Q}{r}$ تاست.

از طرفی می دانیم که

$$\left| \frac{m}{r} - \frac{m'}{r'} \right| = \left| \frac{mr' - m'r}{rr'} \right| \geq \frac{1}{N^2} \quad (۲۷)$$

با توجه به ۲۶ و ۲۷ به این نتیجه می رسیم که اگر Q را از N^2 بزرگتر انتخاب کنیم این اتفاق یعنی وجود دو کسر با مخرج کوچکتر از N اتفاق نخواهد افتاد.

ب : نشان می دهیم که احتمال پیدا کردن یک k خوب به اندازه کافی بالاست، به عبارت دقیق تر نشان خواهیم داد که احتمال یافتن چنین k هایی از $\frac{4}{\pi^2}$ بیشتر است. برای این کار به شکل تابع $P(k) = \frac{1}{QA} \left| \frac{\sin \frac{\pi k r A}{Q}}{\sin \frac{\pi k r}{Q}} \right|^2$ در اطراف یکی از نقطه ها مثلاً نقطه $k = \frac{mQ}{r}$ نگاه می کنیم. در شکل ۳ تابع $P(k)$ در نزدیکی یکی از نقطه ها رسم شده است. دقت کنید که تابع را برحسب k رسم کرده ایم و تنها یکی از دوره های تناوب تابع را نشان داده ایم.

سطح هاشور خورده، احتمال پیدا کردن یک k خوب در اطراف این نقطه را نشان می دهد که هنوز می توان پررود r را با دانستن آن پیدا کرد. مساحت سطح هاشور خورده مسلماً بیشتر از سطح مستطیل نشان داده شده است. مساحت مستطیل برابر است با:

$$2 \times \frac{1}{2} \times P\left(k = \frac{mQ}{r} + \frac{1}{2}\right) = P\left(k = \frac{1}{2}\right) = \frac{1}{QA} \left(\frac{\sin \frac{\pi r A}{2Q}}{\sin \frac{\pi r}{2Q}} \right)^2 \quad (۲۸)$$

اما می دانیم که $Q \approx Ar$ و $\frac{\pi r}{2Q} \ll 1$. در نتیجه این عبارت تقریباً برابر است با:

$$\frac{4}{\pi^2} \frac{1}{r}. \quad (29)$$

بنابراین مساحت قسمت هاشور خورده از این مقدار بیشتر است و از آنجا که تعداد r تاپریود داریم احتمال پیدا کردن k های خوب از $\frac{4}{\pi^2}$ بیشتر خواهد بود.

بطور خلاصه در حالت اول که Q مضرب صحیحی از یک پریود است در اندازه گیری ثبت کننده اول به طور قطع اعدادی بدست می آوریم که در هرگاه آنها را بر Q تقسیم کنیم اعدادی به صورت $\frac{m}{r}$ بدست می آید و در حالت دوم با احتمال بیشتر از $\frac{4}{\pi^2}$ اعدادی بدست می آوریم که می توان آنها را به صورت $\frac{m}{r}$ نوشت. در هر دو صورت می توان r را در زمان چند جمله ای پیدا کرد.

تنها چیزی که از الگوریتم شُر باقی مانده است آن است که نشان دهیم تبدیل فوریه کوانتومی را می توان به صورت یک مدار کوانتومی آنهم به صورت کارآمد (یعنی با تعداد کمی عملگر) ساخت. این کار را در بخش بعدی انجام می دهیم.

۴ تبدیل فوریه کوانتومی

تبدیل فوریه ای که در الگوریتم شر به آن احتیاج داریم، یک تبدیل فوریه روی Z_Q یعنی روی مجموعه اعداد $\{0, 1, 2, \dots, Q-1\}$ است. در زیر این تبدیل فوریه را شرح می دهیم. البته در متن زیر به طور کلی تبدیل فوریه روی یک مجموعه Z_N را شرح داده ایم.

تبدیل فوریه کوانتومی را به صورت یک نگاشت خطی به صورت زیر تعریف می کنیم. فرض کنید که یک فضای هیلبرت N بعدی داریم که بردارهای پایه آن را با $\{|0\rangle, |1\rangle, |2\rangle, \dots, |N-1\rangle\}$ نشان می دهیم. در این صورت تبدیل فوریه کوانتومی^۵ به صورت زیر تعریف می شود:

$$U|k\rangle = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{l=0}^{N-1} e^{\frac{2\pi i k l}{N}} |l\rangle. \quad (30)$$

هرگاه $|f\rangle$ یک بردار دلخواه در این فضا باشد مولفه های این بردار تحت تبدیل فوریه به شکل زیر تبدیل خواهند شد:

$$\langle k|U|f\rangle = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{l=0}^{N-1} e^{\frac{2\pi i k l}{N}} \langle l|f\rangle, \quad (31)$$

^۵Quantum Fourier Transform (QFT)

و یا

$$\tilde{f}_k = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{l=0}^{N-1} e^{\frac{2\pi i k l}{N}} f_l. \quad (32)$$

۱.۴ یک مدار کوانتومی برای محاسبه تبدیل فوریه کوانتومی

برای سادگی فرض می کنیم که N عددی مثل 2^m است. می دانیم که تبدیل فوریه کوانتومی به شکل زیر است:

$$U|a\rangle = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_b e^{\frac{2\pi i a b}{N}} |b\rangle, \quad a, b \in Z_N. \quad (33)$$

می دانیم که

$$\begin{aligned} a &= (a_1, a_2, a_3, \dots, a_m) = a_1 \times 2^{m-1} + a_2 \times 2^{m-2} + \dots + a_m \times 2^0, \\ b &= (b_1, b_2, b_3, \dots, b_m) = b_1 \times 2^{m-1} + b_2 \times 2^{m-2} + \dots + b_m \times 2^0. \end{aligned} \quad (34)$$

بنابراین

$$\begin{aligned} U|a\rangle &= \frac{1}{\sqrt{2^m}} \sum_b e^{\frac{2\pi i a}{2^m} [b_1 \times 2^{m-1} + b_2 \times 2^{m-2} + \dots + b_m \times 2^0]} |b\rangle \\ &= \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \sum_{b_1} e^{\frac{2\pi i a b_1}{2}} |b_1\rangle \right) \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \sum_{b_2} e^{\frac{2\pi i a b_2}{2^2}} |b_2\rangle \right) \dots \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \sum_{b_m} e^{\frac{2\pi i a b_m}{2^m}} |b_m\rangle \right) \end{aligned} \quad (35)$$

اما می توان عبارت سمت راست را به شکل زیر نیز نوشت:

$$U|a\rangle = \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \sum_{b_1} e^{\frac{2\pi i a_m b_1}{2}} |b_1\rangle \right) \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \sum_{b_2} e^{\frac{2\pi i (2a_{m-1} + a_m) b_2}{2^2}} |b_2\rangle \right) \dots \left(\frac{1}{\sqrt{2}} \sum_{b_m} e^{\frac{2\pi i (2^{m-1}a_1 + \dots + 2a_0) b_m}{2^m}} |b_m\rangle \right) \quad (36)$$

بنابراین می توانیم بنویسیم

$$U|a\rangle = |\phi_1(a_m)\rangle |\phi_2(a_m, a_{m-1})\rangle \dots |\phi_m(a_m, a_{m-1}, \dots, a_1)\rangle, \quad (37)$$

که در آن

$$|\phi_1(a_m)\rangle := \frac{1}{\sqrt{2}} \left[|0\rangle + e^{\frac{2\pi i a_m}{2}} |1\rangle \right],$$

$$\begin{aligned}
|\phi_2(a_m, a_{m-1})\rangle &:= \frac{1}{\sqrt{2}} \left[|0\rangle + e^{\frac{2\pi i(2a_{m-1} + a_m)}{2^2}} |1\rangle \right], \\
&\dots \\
&\dots
\end{aligned} \tag{۳۸}$$

نکته ای که در این جا براحتی دیده می شود این است که خروجی مدار تبدیل فوریه اولاً به صورت یک حالت جدا از هم است و در هم تنیده نیست یعنی این حالت خروجی به صورت یک حالت ضربی نوشته شده است. حال یک مدار کوانتومی معرفی می کنیم که تبدیل فوریه کوانتومی را انجام دهد. نخست عملگرهای یک کیوبیتی زیر را معرفی می کنیم:

$$R_k(\alpha) = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 0 & e^{\frac{2\pi i\alpha}{2^k}} \end{pmatrix}. \tag{۳۹}$$

خواننده براحتی می تواند نشان دهد که تساوی های زیر برقرار هستند:

$$\begin{aligned}
|\phi_1(a_m)\rangle &= H|a_m\rangle \\
|\phi_2(a_m, a_{m-1})\rangle &= R_2(a_m)H|a_{m-1}\rangle \\
|\phi_3(a_m, a_{m-1}, a_{m-2})\rangle &= R_2(a_{m-1})R_3(a_m)H|a_{m-2}\rangle \\
|\phi_4(a_m, a_{m-1}, a_{m-2}, a_{m-3})\rangle &= R_2(a_{m-2})R_3(a_{m-1})R_4(a_m)H|a_{m-3}\rangle \\
&\dots \quad \dots \\
&\dots \quad \dots
\end{aligned} \tag{۴۰}$$

هرکدام از عملگرهای $R_k(\alpha)$ در واقع به صورت یک عملگر کنترلی عمل می کنند که اگر مقدار α برابر با صفر باشد، هیچ کاری انجام نمی دهند و اگر مقدار α برابر با 1 باشد، عمل R_k را انجام می دهند. بنابراین به سادگی می توان مدار مربوط به عملگر تبدیل فوریه کوانتومی را ساخت. انجام این کار را به عهده خواننده می گذاریم.

■ تمرین: مدار تبدیل فوریه را برای وقتی که $Q = 16$ است رسم کنید.

۵ ضمیمه: چند قضیه مفید در باره اعداد

هدف ما در این ضمیمه فراهم آوردن مقدماتی از نظریه اعداد است که برای کامل کردن مطالب مربوط به الگوریتم شُر لازم هستند. ظاهراً درسالهای اخیر اغلب این مطالب در دروس دبیرستانی آموزش داده می شوند. بنابراین دانشجویانی که با این مطالب آشنایی قبلی دارند می توانند از خواندن این ضمیمه صرف نظر کنند. شاید بعضی از این مطالب برای آن دسته از دانشجویان قدیمی تر تازه باشد. شاید هم همه این مطالب برای دانشجویان خیلی قدیمی تر مثل خود من کاملاً تازه باشند. به هر حال یک آشنایی با خواص مقدماتی اعداد می تواند به خودی خود فرح بخش باشد.

۱.۵ تعاریف اساسی

■ در تمامی این بخش منظور ما از عدد صحیح همواره عدد صحیح مثبت یا صفر است. **تعریف:** می‌گوییم عدد صحیح a عدد صحیح b را می‌شمارد و می‌نویسیم $a|b$ هرگاه عدد صحیحی مثل k یافت شود به قسمی که $b = ka$. هرگاه چنین نباشد می‌نویسیم $a \nmid b$.

بنابراین $5 \mid 115$ و $8 \mid 6$.

■ **تعریف:** عدد p اول خوانده می شود هرگاه تنها توسط عدد یک و خود ش شمرده شود.

اثبات قضیه زیر آسان است.

■ قضیه:

الف: هرگاه $a|b$ و $b|c$ ، آنگاه $a|c$.

ب: هرگاه $a|b$ و $a|c$ ، و x, y دو عدد صحيح باشند، آنگاه $a|xb + yc$.

پ: اگر $a|b$ و $b|a$ ، آنگاه $a = b$.

ت: هرگاه $ab|n$ ، آنگاه حتماً یکی از دو عدد a یا b عدد n را می شمارد. یعنی حتماً یکی از دو شرط $a|n$ و $b|n$ برقرار خواهند بود.

■ **قضیه اساسی حساب:** هر عدد صحیح $n \in \mathbb{Z}$ بسط ضربی یکتایی برحسب عامل های اول خود دارد. این بسط تنها تحت جایگشت های عامل های اول خود یکتا نیست. به عبارت دیگر باصرف نظر کردن از امکان جایگشت عامل ها هر عدد صحیح را می توان به شکل یکتایی به عامل های اول به صورت زیر تجزیه کرد:

$$n = p_1^{\alpha_1} p_2^{\alpha_2} \cdots p_k^{\alpha_k} \quad (41)$$

که در آن p_i ها اعداد اول هستند.

۲.۵ حساب باقیمانده ها و آگوریتیم اقلیدس

■ **تعریف:** می گوئیم اعداد صحیح a و b به سنج n هم باقیمانده یا هم ارز هستند هرگاه $a - b$ ، یعنی اینکه عدد صحیحی مثل k وجود داشته باشد به قسمی که $a - b = kn$. واضح است که این رابطه یک رابطه هم ارزی است و بدین ترتیب تمام اعداد صحیح به کلاس های هم باقیمانده به سنج n افراز می شوند. کلاس هم باقیمانده با i را با $[i]$ نشان می دهیم. بنابراین داریم

$$[i] = \{i, i + n, i + 2n, i + 3n, \dots\}. \quad (42)$$

تعداد کلاس ها برابر است با n . یعنی

$$[0] = \{0, n, 2n, 3n, \dots\}$$

$$[1] = \{1, 1 + n, 1 + 2n, 1 + 3n, \dots\}$$

$$[2] = \{2, 2 + n, 2 + 2n, 2 + 3n, \dots\}$$

...

$$[n - 1] = \{n - 1, n - 1 + n, n - 1 + 2n, n - 1 + 3n, \dots\}. \quad (43)$$

مجموعه این کلاس ها را با عمل جمعی که از Z روی آن القا شده است با Z_n نمایش می دهیم. به عبارت دیگر در Z_n داریم :

$$[a] + [b] := [a + b] \quad (44)$$

با این تعریف Z_n تبدیل به یک گروه آبدی می شود که عضو خنثی آن $[0]$ و عضو معکوس هر عضو مثل $[i]$ ، $[n - i]$ است. معمولاً از نوشتن علامت براکت صرف نظر می کنیم و گروه Z_n را به سادگی به صورت $Z_n = \{0, 1, 2, \dots, n-1\}$ می نویسیم که در آن جمع به سنج n انجام می شود.

■ **تعریف:** بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد صحیح a و b ، بزرگترین عدد صحیحی است که هر دو عدد را بشمارد. این عدد را با $\gcd(a, b)$ نشان می دهیم که در آن $\gcd$ از لفظ انگلیسی greatest common divisor به معنای بزرگترین مقسوم علیه مشترک گرفته شده است. بنابراین اگر عددی مثل r داشته باشیم که $r|a$ و $r|b$ آنگاه $\gcd(a, b) \geq r$. به زبان فارسی این رابطه ها می گویند که اگر عددی مثل r ، عدد a و b را بشمارد، حتماً این عدد از بزرگترین مقسوم علیه آن دو عدد کوچکتر است یا با آن مساوی است. در اینجا به بیان یک قضیه مهم و مفید می پردازیم:

■ **قضیه:** بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد a, b کوچکترین عدد صحیح مثبتی است که می توان آن را به صورت زیر نوشت :

$$\gcd(a, b) = xa + yb \quad x, y \in Z. \quad (45)$$

اثبات: فرض کنید که عدد $s = xa + yb$ کوچکترین عدد صحیح مثبتی باشد که بتوان آن را به این فرم نوشت. نشان خواهیم داد که

$$s \leq \gcd(a, b) \quad , \quad \gcd(a, b) \leq s \quad (46)$$

و از آنجا مطابق با قضیه ۱.۵ نتیجه خواهیم گرفت که $\gcd(a, b) = s$. برای این کار توجه می کنیم که بنابر تعریف بزرگترین مقسوم علیه مشترک

$$\gcd(a, b) | a \quad , \quad \gcd(a, b) | b \quad (47)$$

در نتیجه با توجه به قضیه 5.1، $\gcd(a, b) | xa + yb$ و یا $\gcd(a, b) | s$ که نتیجه می دهد

$$\gcd(a, b) \leq s. \quad (48)$$

حال نشان می دهیم که $s|a$ و $s|b$ که با توجه به تعریف بزرگترین مقسوم علیه مشترک به این معناست که

$$s \leq \gcd(a, b). \quad (49)$$

بنابراین هرگاه صحت رابطه اخیرانشان دهیم باترکیب آن با رابطه قبلی اش به این نتیجه می رسیم که $\gcd(a, b) = s$ و قضیه ثابت می شود. اما برای نشان دادن این که $s|a$ ، به برهان خلف متوسل می شویم. فرض کنید که چنین نباشد. در این صورت خواهیم داشت

$$a = ks + r, \quad (50)$$

که در آن r عدد صحیحی است که در شرط $0 < r < s$ صدق می کند. بنابراین خواهیم داشت

$$r = a - ks \longrightarrow r = a - k(xa + yb) = (1 - kx)a - k y b \quad (51)$$

بنابراین یک عدد مثبت کوچکتر از s یافته ایم که می توان آن را به صورت ترکیب خطی a و b نوشت که مخالف فرض اولیه ماست مبنی بر این که s کوچکترین عدد با این خاصیت بوده است. بنابراین نتیجه می گیریم که $s|a$. با همین نوع استدلال نتیجه می گیریم که $s|b$. به این ترتیب اثبات قضیه کامل می شود.

■ **قضیه:** فرض کنید که $c|a$ و $c|b$ ، آنگاه $c|\gcd(a, b)$.

اثبات: باتوجه به این که $\gcd(a, b) = xa + yb$ ، این قضیه واضح است.

■ **قضیه:** فرض کنید که $n > 1$ و a اعداد صحیح باشند. در این صورت $a^{-1} \bmod n$ وجود دارد اگر و فقط اگر داشته باشیم $\gcd(a, n) = 1$ ،

یعنی اینکه اگر و فقط اگر a و n نسبت به هم اول باشند.

اثبات: اگر $a^{-1} \bmod n$ وجود داشته باشد نتیجه می گیریم $a^{-1}a = 1 + kn$ و از آنجا $1 = a^{-1}a - kn$ که معنایش این است که

$1 = \gcd(a, n)$. برعکس اگر $\gcd(a, n) = 1$ باشد آنگاه $1 = xa + yn$ و از آنجا $xa = 1 - yn$ که به این معناست که x همان $a^{-1} \bmod n$ است.

■ **قضیه** هرگاه a یک عدد دلخواه باشد که نسبت به n اول است، آنگاه معکوس ضربی a عدد به سنج n یکتاست.

اثبات: فرض کنید که $b = a^{-1} \bmod n$ و $b' = a^{-1} \bmod n$. در این صورت نتیجه می گیریم که

$$ba = 1 + kn \quad , \quad b'a = 1 + k'n \quad (52)$$

که از آن بدست می آوریم

$$(b - b')a = (k - k')n \longrightarrow b - b' \equiv 0 \bmod n \longrightarrow b = b' \bmod n. \quad (53)$$

در این جا به بیان قضیه مهمی می پردازیم که مبنای الگوریتم اقلیدس برای یافتن بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد است.

■ **قضیه:** فرض کنید که $a \geq b$ اعداد صحیح مثبت باشند و فرض کنید که r باقیمانده تقسیم a بر b باشد یعنی $a = kb + r$. در این صورت

$$\gcd(a, b) = \gcd(b, r). \quad (54)$$

اثبات: برای سادگی قرار می دهیم $M := \gcd(a, b)$ و $m := \gcd(b, r)$. حال می دانیم که

$$m|b \quad , \quad m|a \quad (\text{since } a = kb + r) \longrightarrow m \leq \gcd(a, b) = M. \quad (55)$$

از طرف دیگر می دانیم که

$$M|b \quad , \quad M|r \quad (\text{since } r = a - kb) \longrightarrow M \leq \gcd(b, r) = m. \quad (56)$$

بنابراین $m = M$.

۱.۲.۵ الگوریتم اقلیدس

الگوریتم اقلیدس، الگوریتمی است که برای یافتن بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد به کار می رود. به کمک این الگوریتم می توان در زمان چندجمله‌ای بزرگترین مقسوم علیه مشترک دو عدد a و b را یافت. یعنی می خواهیم $M \equiv \gcd(a, b)$ را با این الگوریتم پیدا کنیم. مراحل

آلگوریتم به شرح زیر است:

۱ - a را بر b تقسیم کنید . باقیمانده r_1 خواهد بود. در این صورت قرار دهید $M = \gcd(b, r_1)$.

۲ - b را بر r_1 تقسیم کنید . باقیمانده r_2 خواهد بود. در این صورت $M = \gcd(r_1, r_2)$.

۳ - r_1 را بر r_2 تقسیم کنید . باقیمانده r_3 خواهد بود. در این صورت $M = \gcd(r_2, r_3)$.

.....

این عمل را آنقدر ادامه دهید تا به $r_k = 0$ برسید.

■ مثال یک: $M := \gcd(128, 62)$

$$128 = 2 \times 62 + 4 \longrightarrow M = \gcd(62, 4)$$

$$62 = 15 \times 4 + 2 \longrightarrow M = \gcd(4, 2) = 2. \quad (57)$$

■ مثال دو: $M := \gcd(150, 66)$

$$150 = 2 \times 66 + 18 \longrightarrow M = \gcd(66, 18)$$

$$66 = 3 \times 18 + 12 \longrightarrow M = \gcd(18, 12)$$

$$18 = 1 \times 12 + 6 \longrightarrow M = \gcd(12, 6) = 6. \quad (58)$$

با استفاده از آلگوریتم اقلیدس می توان هم چنین کوچکترین عدد صحیح s که بتوان آن را به صورت $s = xa + yb$ نوشت را بدست آورد. برای

این کار کافی است که مراحل آگوریتیم اقلیدس را به صورت معکوس طی کرد. این کار را برای دو مثال بالا نشان می دهیم.

■ مثال یک:

$$\begin{aligned} 2 &= 62 - 15 \times 4 \\ &= 62 - 15 \times (128 - 2 \times 62) \\ &= 31 \times 62 - 15 \times 128. \end{aligned} \quad (59)$$

■ مثال دو:

$$\begin{aligned} 6 &= 18 - 12 \\ &= 18 - (66 - 3 \times 18) \\ &= 4 \times 18 - 66 = 4 \times (150 - 2 \times 66) - 66 \\ &= 4 \times 150 - 9 \times 66. \end{aligned} \quad (60)$$

آگوریتیم اقلیدس را در زمان $O(L^3)$ که در آن L طول بیت های اعداد a و b است، می توان انجام داد. ضمناً از این آگوریتیم می توان برای یافتن $a^{-1} \bmod n$ استفاده کرد، زیرا این عدد در صورتی وجود دارد که $\gcd(a, n) = 1$ باشد. بنابراین با آگوریتیم اقلیدس به روش بالا اعداد x و y ای را پیدا می کنیم که در رابطه $1 = xa + yb$ صدق کنند. در نتیجه خواهیم داشت

$$xa = 1 - yn \longrightarrow x = a^{-1} \bmod n. \quad (61)$$

می توان از این هم یک قدم فراتر رفت و معادله زیر را حل کرد:

$$ax + b = c \bmod n \quad (62)$$

که در آن $\gcd(a, n) = 1$ است. برای حل این معادله به ترتیب زیر عمل می کنیم:

$$ax = c - b \bmod n \longrightarrow x = a^{-1}(c - b) \bmod n. \quad (63)$$

باز هم می توان فراتر رفت و دستگاه معادلاتی از نوع فوق را حل کرد. این موضوع نظر به اهمیت آن تحت عنوان یک قضیه جداگانه بیان می شود.

■ **قضیه باقیمانده های چینی:** ^۶ فرض کنید که اعداد $m_1, m_2, \dots, m_n$ اعداد صحیح مثبت باشند و $\gcd(m_i, m_j) = 1 \quad \forall i \neq j$.

دراین صورت دستگاه معادلات

$$\begin{aligned} x &= a_1 \mod m_1 \\ x &= a_2 \mod m_2 \\ x &= a_3 \mod m_3 \\ &\dots \\ x &= a_n \mod m_n \end{aligned} \quad (۶۴)$$

دارای یک جواب یکتا به سنج $M = m_1 m_2 m_3 \dots m_n$ است.

اثبات: قرار می دهیم $M_i = \frac{M}{m_i}$. دراین صورت M_i و m_i نسبت به هم اول هستند. درنتیجه M_i به سنج m_i یک وارون دارد که آن را با N_i نمایش می دهیم. درنتیجه داریم

$$M_i N_i = 1 \mod m_i \quad (۶۵)$$

حال قرار می دهیم

$$x := \sum_i a_i M_i N_i \quad (۶۶)$$

براحتی دیده می شود که روابط زیر برقرارند:

$$\begin{aligned} M_i N_i &= 1 \mod m_i \\ M_i N_i &= 0 \mod m_j \end{aligned} \quad (۶۷)$$

درنتیجه این دو رابطه خواهیم داشت:

$$x = a_i \mod m_i \quad \forall i \quad (۶۸)$$

Chinese Reminder Theorem^۶

به این ترتیب x یک حل از دستگاه معادلات (64) است. برای نشان دادن یکتایی آن فرض می کنیم که x' حل دیگری از همان دستگاه معادلات باشد. در این صورت خواهیم داشت،

$$x - x' = 0 \pmod{m_i} \quad \forall i$$

یعنی اینکه

$$\begin{aligned} x - x' &= k_1 m_1 \\ x - x' &= k_2 m_2 \\ x - x' &= k_3 m_3 \\ &\dots \\ x - x' &= k_n m_n. \end{aligned} \quad (69)$$

یعنی m_i ها همه فاکتورهای عدد $x - x'$ هستند. از آنجا که اعداد m_i همگی نسبت به هم اول هستند، نتیجه می گیریم که حاصل ضرب آنها نیز فاکتور $x - x' = kM$ است، یعنی $x - x' = kM$ و این همان چیزی بود که می خواستیم ثابت کنیم یعنی این که هردو جوابی از این دستگاه به سنج M بایکدیگر مساوی هستند.

■ مثال ۱: دستگاه معادلات زیر را در نظر بگیرید:

$$\begin{aligned} x &= 2 \pmod{3} \\ x &= 3 \pmod{4} \\ x &= 4 \pmod{5}. \end{aligned} \quad (70)$$

بنابراین عددی می خواهیم که باقیمانده تقسیم اش بر 3، 4 و 5 به ترتیب برابر باشد با 2، 3 و 4. چگونه این عدد را پیدا کنیم. قضیه باقیمانده‌های چینی پاسخ ما را می دهد. می بایست به ازای تمام i ها وارون عدد M_i را نسبت به m_i پیدا کنیم. یعنی عددی مثل N_i که در رابطه‌ی $N_i M_i = 1 + k m_i$ صدق کند. اما می دانیم که می توانیم هر مضربی از m_i را از M_i کم کنیم بدون اینکه عدد N_i تغییر کند، زیرا از رابطه قبلی بدست می آوریم که $N_i(M_i - l m_i) = 1 + (k - l)m_i$ به عبارت دیگر

$$M_i^{-1} \pmod{m_i} = (M_i - l m_i)^{-1} \pmod{m_i}. \quad (71)$$

$N_i := M_i^{-1} \bmod m_i$	M_i	m_i	a_i
2	$20 \equiv 2$	3	2
3	$15 \equiv 3$	4	3
3	$12 \equiv 2$	5	4

جدول ۱: جدول اعداد برای حل مثال ۱ در قضیه باقیمانده های چینی

بنابراین برای محاسبه N_i خیلی اوقات کاربرد مراحل متعددِ الگوریتم اقلیدس ضروری نیست و می توان خیلی زود با جستجو N_i را پیدا کرد. جدول ۱.۲.۵ نشان می دهد که اعداد مختلف در قضیه باقیمانده های چینی برای این مثال خاص چه هستند:

علامت $\equiv$ برای این به کار رفته است که نشان دهد دو عدد طرفین آن به سنج m_i باهم برابرند.

$$x = \sum_i a_i M_i N_i = 2 \times 20 \times 2 + 3 \times 15 \times 3 + 4 \times 12 \times 3 = 359. \quad (72)$$

از آنجا که $m_1 m_2 m_3 = 60$ نتیجه می گیریم که کوچکترین عددی که معادلات ۷۰ را حل می کند برابر است با 59.

■ **مثال ۲:** دستگاه معادلات زیر را در نظر بگیرید:

$$\begin{aligned} x &= 1 \quad \bmod 3 \\ x &= 2 \quad \bmod 4 \\ x &= 4 \quad \bmod 5 \\ x &= 3 \quad \bmod 7 \\ x &= 8 \quad \bmod 11. \end{aligned} \quad (73)$$

بنابراین عددی می خواهیم که باقیمانده تقسیم اش بر 3، 4، 5، 7 و 11 به ترتیب برابر باشد با 1، 4 و 6، 7 و 2. اعدادی که در جدول زیر نوشته ایم همان اعدادی هستند که مطابق با قضیه باقیمانده های چینی بدست می آیند: اعداد N_i با استفاده از الگوریتم اقلیدس بدست

$N_i := M_i^{-1} \bmod m_i$	M_i	m_i	a_i
1	$1540 \equiv 1$	3	1
3	$1155 \equiv 3$	4	2
4	$924 \equiv 4$	5	4
4	$660 \equiv 2$	7	3
6	$420 \equiv 2$	11	8

جدول ۲: جدول اعداد برای حل مثال ۲ در قضیه باقیمانده های چینی

آمده‌اند. بنابراین عدد x یعنی عددی که به دنبال آن هستیم برابر است با

$$x = \sum_i a_i M_i N_i = 1 \times 1540 \times 1 + 2 \times 1155 \times 3 + 4 \times 924 \times 4 + 3 \times 660 \times 4 + 8 \times 420 \times 6 = 51334. \quad (۷۴)$$

از آنجا که $m_1 m_2 m_3 m_4 m_5 = 4620$ ، نتیجه می‌گیریم که کوچکترین عددی که معادلات ۷۳ را حل می‌کند برابر است با 514.

در ادامه به بیان یک قضیه مفید و مهم دیگر موسوم به قضیه کوچک فرما می‌پردازیم. نخست به یک لم ساده احتیاج داریم:

■ **لم:** فرض کنید که p یک عدد اول و k یکی از اعداد متعلق به مجموعه $\{1, 2, \dots, p-1\}$ باشد. در این صورت $p \mid \binom{p}{k}$.

اثبات: می‌دانیم که

$$p(p-1)(p-2) \cdots (p-k+2)(p-k+1) = \binom{p}{k} k(k-1)(k-2) \cdots 3.2.1 \quad (۷۵)$$

حال توجه می‌کنیم که p طرف چپ تساوی بالا را می‌شمارد. پس طرف راست را نیز می‌بایست بشمارد. اما p نمی‌تواند K :

$k(k-1)(k-2) \cdots 3.2.1$ را بشمارد، بنابراین، بنابر قضیه 5.1، p می‌بایست $\binom{p}{k}$ را بشمارد.

■ **قضیه کوچک فرما:** فرض کنید که p یک عدد اول و a هر عدد صحیح باشد. در این صورت

$$a^p = a \pmod{p}. \quad (76)$$

اثبات: برای اثبات از استقرا استفاده می کنیم. می دانیم که $1^p = 1 \pmod{p}$. حال فرض کنید که $a^p = a \pmod{p}$. در این صورت

$$\begin{aligned} (a+1)^p &= \sum_{k=0}^p \binom{p}{k} a^k \\ &= 1 + a^p \pmod{p} \end{aligned} \quad (77)$$

که در آن از لم 5.2.1 استفاده کرده ایم. اینک از فرض استقرا استفاده می کنیم و نتیجه می گیریم که

$$(1+a)^p = 1 + a \pmod{p}. \quad (78)$$

■ **تعریف:** فرض کنید که n عدد صحیح مثبتی است. $\phi(n)$ را تعداد اعداد صحیح کوچکتر از n می گیریم که نسبت به آن اول باشند. به

عنوان مثال $\phi(4) = 2$ و $\phi(7) = 6$.

مسلم است که برای هر عدد اول p ، داریم $\phi(p) = p - 1$. براحتی می توان ثابت کرد که به ازای هر عدد اول p و هر عدد صحیح مثبت α ،

$$\phi(p^\alpha) = p^{\alpha-1}(p-1)$$

. در واقع تعداد اعداد کوچکتر از p^α برابر است با $p^\alpha - 1$. از این لیست اعداد

$$\{p(p^{\alpha-1}-1), p(p^{\alpha-1}-2), p(p^{\alpha-1}-3), \dots, p(2), p(1)\} \quad (79)$$

را باید کسر کنیم، زیرا این اعداد تنها اعدادی هستند که با p^α عامل مشترک دارند. بنابراین تعداد کل اعدادی که نسبت به p^α اول هستند

$$\text{و از آن کوچکترند برابر است با } p^{\alpha-1}(p-1) = p^\alpha - 1 - (p^{\alpha-1} - 1).$$

حال با استفاده از قضیه باقیمانده های چینی می توان قضیه زیر را ثابت کرد. اثبات این قضیه و قضیه بعدی را خواننده می تواند در ضمیمه

کتاب *Nielsen, Chuang* پیدا کند.

■ **قضیه:** هرگاه a و b نسبت به هم اول باشند آنگاه $\phi(ab) = \phi(a)\phi(b)$.

■ **قضیه اوایلر:** فرض کنید که a نسبت به n اول است. آنگاه

$$a^{\phi(n)} = 1 \pmod{n}. \quad (۸۰)$$

مثال :

$$\begin{aligned} n = 5 \quad a = 2 &\longrightarrow \phi(5) = 4 \longrightarrow 2^4 \pmod{5} = 16 \pmod{5} = 1 \\ n = 6 \quad a = 5 &\longrightarrow \phi(6) = 2 \longrightarrow 5^2 \pmod{6} = 25 \pmod{6} = 1 \end{aligned} \quad (۸۱)$$

۳.۵ کسره‌های مسلسل

■ تمامی این قسمت شامل استدلال‌ها، روابط و قضایا و اثبات آنها توسط آقای مرتضی مرادی دانشجوی این درس در نیمسال اول ۹۷ تدوین شده و خود ایشان نیز زحمت تایپ آن را به عهده داشته‌اند.

میخواهیم روش پیدا کردن $\frac{m}{r}$ را با توجه به $\frac{K}{Q}$ بیان کنیم. برای این کار ابتدا باید کسر مسلسل $\frac{K}{Q}$ را بصورت مقابل بنویسیم:

$$\frac{K}{Q} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_{n-1} + \frac{1}{a_n}}}}} \quad (۸۲)$$

ثابت میکنیم که هر عدد گویا مثل $\frac{b_1}{b_0} < 1$ را میتوان بصورت یک کسر مسلسل متناهی مانند

$$\frac{b_1}{b_0} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_{n-1} + \frac{1}{a_n}}}}} \quad (۸۳)$$

نوشت که تعداد کسره‌های مسلسل آن (یعنی عدد n) کمتر از $2 \log_2^{b_0}$ است. برای اینکار کافیه عدد b_0 را بر عدد b_1 تقسیم کنیم تا خارج قسمت a_0 و باقیمانده b_2 بدست بیاید. به همین ترتیب عدد b_1 را بر عدد b_2 تقسیم کنیم تا خارج قسمت a_1 باقیمانده b_3 بدست بیاید و ...

$$b_0 = b_1 a_0 + b_2; b_1 > b_2$$

$$b_1 = b_2 a_1 + b_3; b_2 > b_3$$

$$b_2 = b_3 a_2 + b_4; b_3 > b_4$$

:

$$b_{n-1} = b_n a_{n-1} + 1; b_n := a_n \geq 2$$

پس میتوان کسر مسلسل $\frac{b_1}{b_0}$ را به شکل مقابل نوشت :

$$\begin{aligned} \frac{b_1}{b_0} &= \frac{1}{\frac{b_0}{b_1}} = \frac{1}{\frac{b_1 a_0 + b_2}{b_1}} = \frac{1}{a_0 + \frac{b_2}{b_1}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{\frac{b_1}{b_2}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{\frac{b_2 a_1 + b_3}{b_2}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{b_3}{b_2}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\frac{b_2}{b_3}}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\frac{b_3 a_2 + b_4}{b_3}}}} = \\ &= \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{a_2 + \frac{b_4}{b_3}}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{a_2 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_n}}}}} \end{aligned}$$

ابتدا ثابت می کنیم $n < 2 \log_2^{b_0}$ که به سادگی قابل اثبات است :

$$b_0 = b_1 a_0 + b_2 \geq b_1 + b_2 > 2b_2$$

$$b_2 = b_3 a_2 + b_4 \geq b_3 + b_4 > 2b_4$$

:

$$b_{2k-2} = b_{2k-1} a_{2k-2} + b_{2k} \geq b_{2k-1} + b_{2k} > 2b_{2k}$$

:

$$b_{2\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} = b_{2\lfloor \frac{n}{2} \rfloor + 1} a_{2\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} + 1 \geq 1 (n = \text{even}) \text{ or } 2 (n = \text{odd})$$

$$\Rightarrow b_0 > 2b_2 > 2^2 b_4 > 2^3 b_6 > \dots > 2^k b_{2k} > \dots > 2^{\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} b_{2\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} \geq 2^{\frac{n}{2}}$$

$$\Rightarrow \log_2^{b_0} > \frac{n}{2} \rightarrow 2 \log_2^{b_0} > n$$

اکنون که دیدیم کسر مسلسل عدد $\frac{K}{Q}$ را با کمتر از $2 \log_2^Q$ مرحله تقسیم متوالی میتوان نوشت ، پس به روش پیدا کردن کسر $\frac{m}{r}$ از روی کسر

مسلسل عدد $\frac{K}{Q}$ میپردازیم. به این صورت که اگر

$$\frac{K}{Q} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_{n-1} + \frac{1}{a_n}}}}} \quad (۸۴)$$

باشد ، آخرین جمله از این کسر مسلسل را حذف میکنیم و با محاسبه کسر مسلسل جدید و بازگرداندن آن و ساده کردن صورت و مخرج (تا حد امکان) ، عدد بدست آمده همان $\frac{m}{r}$ است (که بنا به تعریف m و r نسبت به هم اول هستند):

$$\frac{m}{r} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_{n-1}}}}} \quad (۸۵)$$

برای اثبات این ادعا باید ثابت کنیم :

$$\left| \frac{K}{Q} - \frac{m}{r} \right| < \frac{1}{2Q} \quad (۸۶)$$

که این موضوع را به کمک استقراء روی تعداد کسره‌های مسلسل (یعنی عدد n) ثابت میکنیم .
چنانچه فرض کنیم $Q = N^2$ باشد نیز نتیجه می شود $(K, Q) = 1$. چرا که اگر این دو عدد نسبت به هم اول نباشند ، با توجه به اینکه هدف ما پیدا کردن عوامل عدد N است ، با محاسبه ب م K و Q عوامل عدد N بدست می آید.
- پایه استقراء :

$n = 1$:

$$\frac{K}{Q} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1}} = \frac{a_1}{a_0 a_1 + 1}; (K, Q) = 1 \Rightarrow a_0 a_1 + 1 \geq Q$$

$$\frac{m}{r} = \frac{1}{a_0}; (m, r) = 1 \Rightarrow a_0 = r \geq 2$$

$$\Rightarrow \left| \frac{K}{Q} - \frac{m}{r} \right| = \left| \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1}} - \frac{1}{a_0} \right| = \frac{1}{a_0(a_0 a_1 + 1)} \leq \frac{1}{2Q}$$

اینکه فرض کردیم $r \geq 2$ است ، به این دلیل است که اگر $a_0 = r = 1$ باشد ، در این صورت

$$\frac{K}{Q} = \frac{1}{1 + \frac{1}{a_1}} = \frac{a_1}{a_1 + 1} = \frac{Q-1}{Q} = 1 - \frac{1}{Q}$$

خواهد شد . حال به سادگی میتوان نشان داد که برای این $\frac{K}{Q} = 1 - \frac{1}{Q}$ هیچ کسری مانند $\frac{p}{q} < 1$ وجود ندارد که $\left| \frac{K}{Q} - \frac{p}{q} \right| < \frac{1}{2Q}$ و $q \leq \sqrt{Q}$ باشد :

$$\frac{p}{q} < 1, q \leq \sqrt{Q} \Rightarrow \frac{q-p}{q} \geq \frac{1}{q} \geq \frac{1}{\sqrt{Q}} \Rightarrow -\frac{p}{q} \geq \frac{1}{\sqrt{Q}} - 1 \Rightarrow \frac{K}{Q} - \frac{p}{q} \geq \left(\frac{K}{Q}\right) + \left(\frac{1}{\sqrt{Q}} - 1\right) = \left(1 - \frac{1}{Q}\right) + \left(\frac{1}{\sqrt{Q}} - 1\right) = \frac{\sqrt{Q}-1}{Q} > \frac{1}{2Q}$$

پس چون $\left| \frac{K}{Q} - \frac{p}{q} \right| > \frac{1}{2Q}$ است ، یعنی در حالت $r = 1$ ، K ی خوب نداریم و در نتیجه حالت $r=1$ در پایه استقراء رخ نمیدهد.
- فرض استقراء :

$$n = k \Rightarrow \frac{K}{Q} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_{k-1} + \frac{1}{a_k}}}}}; \frac{m}{r} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_{k-1}}}}} \Rightarrow \Rightarrow \left| \frac{K}{Q} - \frac{m}{r} \right| < \frac{1}{2Q}$$

یعنی برای هر کسر $\frac{K}{Q}$ که کسر مسلسل آن از مرتبه k است ، تفاضل کسر $\frac{m}{r}$ (که از حذف جمله آخر کسر $\frac{K}{Q}$ بدست می آید) با کسر $\frac{K}{Q}$ کمتر از $\frac{1}{2Q}$ است.

- حکم استقراء :

$$n = k + 1 \Rightarrow \frac{K}{Q} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_k + \frac{1}{a_{k+1}}}}}}; \frac{m}{r} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_k}}}} \Rightarrow \Rightarrow \left| \frac{K}{Q} - \frac{m}{r} \right| < \frac{1}{2Q}$$

برای اثبات حکم استقراء ابتدا عدد Q را بر عدد K تقسیم کنیم تا خارج قسمت a_0 و باقیمانده K' بدست بیاید. همچنین عدد r را بر عدد m تقسیم کنیم تا خارج قسمت a_0 و باقیمانده m' بدست بیاید. در این صورت میتوان نوشت :

$$Q = Ka_0 + K' \Rightarrow \frac{K}{Q} = \frac{K}{Ka_0 + K'} = \frac{1}{\frac{Ka_0 + K'}{K}} = \frac{1}{a_0 + \frac{K'}{K}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{\frac{K}{K'}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_k + \frac{1}{a_{k+1}}}}}}$$

$$r = ma_0 + m' \Rightarrow \frac{m}{r} = \frac{m}{ma_0 + m'} = \frac{1}{\frac{ma_0 + m'}{m}} = \frac{1}{a_0 + \frac{m'}{m}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{\frac{m}{m'}}} = \frac{1}{a_0 + \frac{1}{a_1 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_k}}}}$$

با توجه به روابط اخیر داریم :

$$\frac{K'}{K} = \frac{1}{a_1 + \frac{1}{a_2 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_k + \frac{1}{a_{k+1}}}}}}; \quad \frac{m'}{m} = \frac{1}{a_1 + \frac{1}{a_2 + \frac{1}{\ddots + \frac{1}{a_k}}}} \quad (87)$$

پس با استفاده از فرض استقراء برای $\frac{K'}{K}$ که کسر مسلسل آن از مرتبه k است میتوان نوشت :

$$\left| \frac{K'}{K} - \frac{m'}{m} \right| < \frac{1}{2K} \Rightarrow |mK' - m'K| < \frac{m}{2}$$

اکنون به کمک نتیجه اخیر حکم استقراء را ثابت میکنیم:

$$\left| \frac{K}{Q} - \frac{m}{r} \right| = \left| \frac{K}{Ka_0 + K'} - \frac{m}{ma_0 + m'} \right| = \left| \frac{K(ma_0 + m') - m(Ka_0 + K')}{(Ka_0 + K')(ma_0 + m')} \right| = \left| \frac{Km' - mK'}{(Ka_0 + K')(ma_0 + m')} \right| = \frac{|mK' - m'K|}{Q(ma_0 + m')} < \frac{(\frac{m}{2})}{Q(ma_0 + m')} < \frac{1}{2Q}$$

پس با استفاده از استقراء ثابت شد که $\frac{m}{r}$ بدست آمده از روی کسر مسلسل $\frac{K}{Q}$ در رابطه ی $\left| \frac{K}{Q} - \frac{m}{r} \right| < \frac{1}{2Q}$ صدق می کند . در نتیجه با کمتر از $2\log_2^Q$ مرتبه تقسیم متوالی عدد Q میتوانیم برای K های خوب عدد r را بدست بیاوریم.

۶ قدردانی

این درسنامه را آقای حسین محمدی دانشجوی دانشکده فیزیک در آبان ماه ۱۴۰۱ به دقت خوانده و اشکالات متعدد آن را به من یادآوری کردند. برای این لطف بزرگ از ایشان تشکر می‌کنم. هم‌چنین از امید ادیب‌نیا دانشجوی این درس در پاییز ۱۴۰۴ که چندین اشکال تایپی و تحلیلی را یادآوری کردند سپاسگزارم.